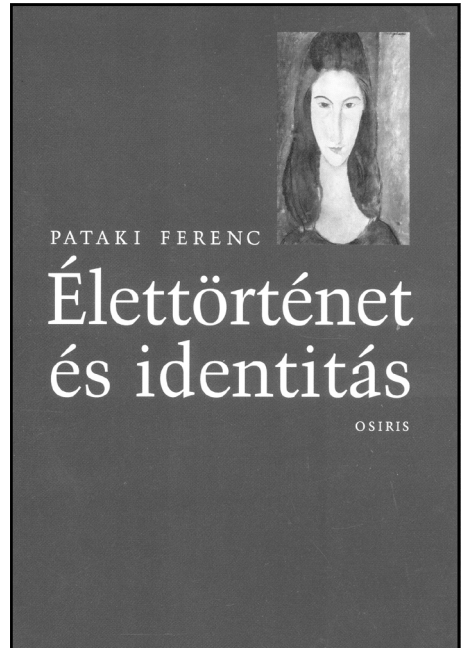

Könyvszemle

Pataki Ferenc: Élettörténet és identitás

Meglehetősen nagy léptékű, hosszszemzeti összefoglaló könyvet készített Pataki Ferenc az identitásra vonatkozó kutatásairól: a tanulmányok pontosan negyed századot fognak át, 1975-től 2000-ig. Mondhatnánk azt, az írások a szerző tudatos életműépítését mutatják.

A nagy távlat sok előnyt ad a könyvnek. Az egyik a tudományos mintázatok változása: a tanulmányokban jól nyomon követhető, ahogyan a kognitív pszichológiai szemlélet egyre technikailabbá teszi a szociálpszichológiai elmélkedést, hogy azután újra lágyabb fordulatot vegyen a narratív felfogások megjelenésével. A társadalmi változások maguk is távlatot adnak a tudós Pataki annak idején sok székszissel fogadott vállalkozása számára, hogy az identitás kérdéseit állítsa a hazai szociálpszichológiai vizsgálódás előterébe. A felbomló világ igencsak élesen vetette fel a tudományban régóta meglévő kérdést: mi is az a társadalmi azonosságunk, amely ugyan sok tekintetben csak burok, mégis magnak tűnik számunkra. Világunk olyan korrá vált, mint Mach és Freud kora volt, ahol – mint Janik és Toulmin, Schorske és nálunk Nyíri Kristóf évtizedekkel ezelőtt rámutattak – a felbomló társadalmi életrajzok új rátekintést adtak a személyiség építkezésének centrifugális és centripetális erőire. Ahogy a könyv is fogalmaz a mai helyzetre: „*Nem a teoretikus gondolkodás ereje, hanem maga a valóság 'dekontsruálja' az ént*”

(287. o.). Pataki e tekintetben mára szociálpszichológiai vátezzé vált, aki már akkor is az identitást vizsgálta, amikor a damaszkuszi út még nem volt oly zsúfolt, s pláne nem kétirányú. Évtizedek múlva fogjuk csak látni, vajon az ő, s számos általa felsorolt hazai identitáskutató szociálpszichológus különleges érzékenysége és tehetsége okozta-e, hogy a száz év előtti nagy társadalmi szét-esés a Monarchia világában még a testtel és a családi kontrollhelyzetekkel játszadozva fogalmazta meg a szétesés nyomán született felismerések új tudományos mondandóját. Ma a kiindulás sokkal szociálisabb.

A régebbi dolgozatok is érdekes, s nemcsak történeti olvasmányok. A kortárcsoportokról vagy a NÉKOSZ-ról szóló évtizedes

írások az érzékeny pedagógust jó diagnosztának mutatják: a kortárs csoport és a gyökértelenedés kérdése a nemzetközi pszichológia egészében hasonló pedagógiai megfigyelések révén vált elismert témává.

A két évtized előtti akadémiai székfoglaló Balázs Béla identitás-alakulásának elemzése révén válik ma újfent érdekessé. Nem a pszichologizáló pszichológus, hanem az érzékeny kultúrtörténész szól itt, a zsidó-magyar identitás, a kommunista-polgár és művész-tudós dilemmák igen érzékeny elemzését adva, egy évtizeddel ezek divatja előtt. A talán nagy ember (Balázs) elemzése megmutatja, mi is a hozama a sok kis ember válságait kutató kérdőíves és egyéb módszereknek.

A mai én-pszichológiából Pataki könyvének legfőbb hozadéka az elbeszélő konstruktivista felfogások igen alapos bemutatása több áttekintő tanulmányban. Mindebben – már csak saját identitáskutató életművének hagyománya miatt is – az önéletrajzi írás mozzanat igazán az, ahogyan magunkat új perspektívákból újraírjuk. Számos empirikus munkát is bemutat a kötet, de bevallom, az elméletértékelő és az esszéista Pataki érdekesebb számomra, mint a konkrét vizsgálatok eredményei.

Az esszéíró pedig koherens szerző, s koherens saját tudománypolitikai identitásával is. Naprakész, mindig igyekszik a legfrissebb irodalmat is beledolgozni írásaiba, eközben azonban szkeptikus az újításokat illetően. Visszatérő félelme a *divat*, az, hogy amit oly lelkesen üdvözlünk (kognitív fordulat, elbeszélő minták, érzelmi forradalom), miként a jelszavak is elárulják, nemcsak túlzó divatok-e az emberi viselkedés és élmény teljességének értelmezésében. Valószínűleg így van, de ettől még nem kellene olyan szkeptikusnak lenni.

Még az is lehet ugyanis, hogy a hozzá hasonló társadalomtudósok bevezette reflexió révén voltunk mi mégiscsak szerencsésebbek az utóbbi két évtized identitás-malmaiban. Mi „csak” a Saulus-Paulus váltásokon vitatkoztunk, mint tette már Mészöly Miklós nyomán Mérei Ferenc a hetvenes években, szomszédaink viszont sokszor nem túl békésen igencsak szétváltak, öröknök tűnt identitásaikat adva fel. A Pataki által félt „tudományos divat”, amilyen az identitáskutatás is, hozhat pozitívumokat, mint maga a kötet bizonyítja. (*Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 425 o.*)

Pléh Csaba

az MTA lev. tagja, egy. tanár (BME)

Munkaerőpiaci tükrök – 2001

A sorozatnak tervezett évkönyv eddig megjelent két kötetének azonos a szerkezete. Az első fejezet áttekintést ad a magyarországi munkaerőpiac aktuális állapotáról, a második egy-egy kiválasztott területet mutat be sokrétűen. A harmadik fejezet a munkaerőpiaci jogi, intézményi környezetében bekövetkezett változásokat elemzi, a negyedik a munkaerőpiaci statisztikákból ad válogatást. A kötetet bibliográfia zárja, amely évente más-más kiadványokra fókuszál.

A közelmúlt munkaerőpiaci változásainak rövid, tömör összegezése során a szerző a világgazdaság, illetve az Európai Unió foglalkoztatási helyzetében beállott módosulások összefoglalását követően részletesebben tárgyalja a hazai viszonyok alakulását. A jelentős, 5 %-ot meghaladó GDP növekedés ellenére a foglalkoztatás bővülése szerény, 1 %-os mértékben emelkedett. A munkanélküliség ugyan csökkent, de – mint a kötet más tanulmányaiból látható – elsősorban az ellátási feltételek szigorodása miatt. Tartósan magas a gazdaságilag inaktív aránya, ezen belül is a háztartásba reményvesztetten visszavonultak hányada.